

LIETUVIŲ ARCHYVAS

Lietuvos Istorijos Metraštis

BOLŠEVIZMO, NACIONALSOCIALIZMO, TREMTIES METAIS

Redaguoja: Jonas LEONAS

Berengiant spausdinti vyskupo V. Brizio straipsnį apie katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje pirmosios bolševikų okupacijos metais, pastebėti, kad tas straipsnis, parašytas seniau, šiuo metu gali būti naudingai papildytas. Dėl to jo spausdinimas dar atidėtas ir rankraštis išsiųstas autoriui dar kartą peržiūrėti.

23)

LIETUVOS KULTŪROS GOLGOTA pirmosios bolševikų okupacijos metais

Dr. Kęstutis Kernuvis

1. Kultūrinio turto gerbimo tradicijos Lietuvoje

Lietuva turi galias istorines ir valstybines tradicijas ir palyginti gana anksti sukūrė savo nuolatinę vadovybę. Vis dėlto negalima teigti, kad kultūrinio darbo sąlygos istorinėje Lietuvoje būtų buvusios palankios. Mat, šis darbas privalo rami gyvenimo sąlygų, kurios istorinėje Lietuvoje tepasirodavo, kaip pragiedruliai nuolatinės audros metu. Ilgi, sunkūs, dažnai net viso krašto jėgas reikalaujantį įtempti karai su kaimynais ir politiniai vidaus sąmyšiai neleido natūraliai augti ir bręsti tautinei kultūrai. Vėlesniais laikais tik viename Vilniuje — istorinės Lietuvos sostinėje tesukūrė to meto Vakarų Europos lygio nacionalinė lietuviška kultūra su svetimų kultūrų atspalviu. Čia nuo senų laikų išmoka vertinti ir branginti kultūros ir meno laimėjimus. Vilnius, būdamas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija, lyg magnetas traukė į save viso krašto kultūros ir meno darbuotojus, kurie, nusižūrėję į Vakarų Europos pavyzdžius, kūrėsi aukštesnės kultūros ir meno paminklus. Lietuvos istorijoje buvo tokių periodų, kuriais Vilnius savo puošnumu, kultūrinio turto gausumu ir kultūrinio gyvenimo judrumu buvo lyginamas su pačiais didžiausiais to laiko Vakarų Europos kultūros ir šviesos centrais. Pvz., istorikas V. Kojalavičius savo veikalė "Historia Lithuaniae" XVII a. Vilnių lygina su didžiausiais to laiko miestais, nesigali pagrįsti žodžio jo pločiui, gyventojų gausingumui, bažnyčių, akademijos ir kitų pastatų puošnumui, prekybos išvystymui, svetimšalių judėjimo dydžiui išskirti, vadinamas Vilniaus miestą "inter sarmaticas nobilissima".

Kaip ir kituose kraštuose, taip ir istorinėje Lietuvoje, viso kultūrinio gyvenimo skatiniojai pirmoje eilėje buvo krašto valdovai — didieji Lietuvos kunigaikščiai. Ilgainiui jų pavyzdžiui pasekė ir arčiau kunigaikščių esą Lietuvos magnatai ir didikai. Čia iš pradžių išmoka kultūrinį turtą vertinti ir kartu saugoti. Yra išlikę istorinių duomenų, kad didieji Lietuvos kunigaikščiai, vykdamai į karą žygius, dažnai su savimi pasiimdavo brangiausius dokumentus ir kitus daiktus, bijodami, kad kartais jų nesunaikintų ar neužgrobtų priešai. Siaučiant krašte karams, taip pat magnatai bei didikai dažnai savo kultūrinį turtą paslėpdavo arba apsaugai išveždavo į užsienius. Deja, istorinė Lietuva tiek buvo naikinama karų, politinių sąmyšių ir ktokių neramumų, kad, nepaisant visų pastangų, nepaprastai daug kultūrinio turto yra žuvę nuo gaisrų ugnies arba priešų rankų.

Lietuvai netekus politinės laisvės, buvo atimtos sąlygos ir jos nacionalinei plėtrai. Nors plačiausias masės ir tuo metu visomis pastangomis stengėsi išlaikyti savo kultūrą, tačiau svetima kultūrinė įtaka ir brutali priepaudos santvarka neleido jai pasiekti bent kiek aukštesnio lygio. Lietuvių tautos kova už savo kultūrą turėjo apsiriboti pastangomis savo gimtajai kalbai ir tikėjimo laisvei apsaugoti. Kolonizacija ir rusifikacija tuo periodu buvo didžiausi lietuvių tautinės kultūros stabdžiai. Lietuvių tautinę kultūrą iš pradžių ėmėsi atstovauti sulenkėjusi ir nuo savo gyvybės versmų nutolusi Lietuvos bajorija, o vėliau brukta brukama į Lietuvą rusų aukštoji valdininkija. Pati gyvoji lietuvių tautos širdis — liaudis nei viena nei kita brukama kultūra negalėjo susižavėti, nes abi iš prigimties buvo svetimos ir nesuprantamos. Tarp valdančiojo aukštesniojo luomo ir valdomojo žemesniojo luomo, taigi tarp sulenkėjusios bajorijos ir rusų valdininkų iš vienos pusės ir lietuvių tautos iš antros pusės susidarė nepašalinama praraja, kuri teišnyko tik Lietuvai atgavus savo laisvę ir politinę nepriklausomybę. Mat, politiniai įvykiai perskaudžiai buvo įsmigę į lietuvių tautos širdį, kad padarytąsias žaizdas būtų buvę galima greit užmiršti. Po Lietuvos valstybės padalinimo lietuvių tautai atimta politinė laisvė, po 1864 m. sukilimo rusų valdžios norėta visiškai pasmaugti lietuvių tautą uždraudžiant spaudą, atimant teisę mokytis gimtosios kalbos, gauti savame krašte darbą ir net lietuviškai mclstis. Tai yra Vakarų Europoje negirdėti ir nežinomi mažesnės tautos persekiojimo būdai.

Polonizacija i rusifikacija lietuvių tautai politiškai ir kultūriškai yra padariusios neapsakomos žalos, tačiau nei viena nei kita nepajėgė visiškai užtroškinti joje tautinio jausmo. Matyti lietuvių tautoje būta labai stiprios tautinės dvasios, kad ne brutaliausiomis priepaudos priemonėmis nepavyko jos moralškai palaužti. Pasirodė, kad kovai už savo tautinę gyvybę, kalbą, raštą, tikėjimą lietuvių tautos sieloje būta neišsemiamos stiprybės šaltinių. Atsiribojusi nuo svetimos bajorijos ir rusų valdžios politikos, užsidariusi savo lietuviško gyvenimo tradicijose, susikaupusi savyje, kurdama savo moralinę jėgą iš senovės paveldetuose papročiuose, ramindama savo sielą tautinėmis dainomis, savo vargą ir prakaitą apipindama pasakomis, padavimais ir burtais, lietuvių tauta su negirdėtu užsispyrimu pradėjo kovoti su visais savo tautinės gyvybės persekiotojais. Ta kova yra gyva lietuvių tautos epopėja su nesuskaitomais ir neatvaizduojamais pasiaukojimo, didvyriškumo ir drąsos pavyzdžiais.

Nors ta lietuvių tautos kova už savo tautinę gyvybę vyko daugiausia savo gimtosios kalbos ir bažnyčios laisvės šūkiu, bet iš esmės tai buvo liaudies kova už savo tautinį gyvenimą ir savo tautinę kultūrą. Iš tos kovos konkrečių faktų yra žinoma, kad lietuvių liaudies susidūrimai su rusų valdžios politikos pastangomis virsdavo savotiškais apylinkės gyventojų suskilimais ir savųjų teisių demonstracijomis. Pvz., rusų kazokams uždaran



Kražių katalikų bažnyčia, žemaičių kovos ir protesto banga plaudino visą kraštą. Kražių bažnyčios gynimo šūkiu kilo statų politinis skandalas, kuris pasiekė ne tik paties Rusijos caro ausis, bet nuskambėjo visuose to meto Europos valstybių valdovų rūmuose. Vėliau iš Kražių bažnyčios uždarymo fakto susidarė didelio masto politinė byla, kurią ginti ėmėsi geriausi to laiko advokatai svetimauciai. Nepaisant to, kad byla vistiek buvo išspręsta neigiamai ir dėl savo teisių gynimo daugelii tauriausiu žemaičių teko baigti savo gyvenimą tolimajame Sibire, vis dėlto Kražių bažnyčios didvyriško gynimo demonstracija tada visam pasauliui parodė, kad lietuvių tauta tebėra gyva ir kad ji nenori būti vergė.

Lietuvių tautos kova už savo kalbą ir raštą yra antras puikus pavyzdys, kad tauta pradėjo kovą už savo laisvę. Ta kova buvo ilga, skaudi ir sunki, ji pareikalavo daug aukų, tačiau ji buvo laimėta. Lietuvių tautai ji ne tik atnešė laisvę ir savarakišką gyvenimą, bet ir įgalino perduoti naujausioms kartoms savo senovės meilę, kultūrinį vertybių gerbimą ir saugojimą. Dėl to ir sunkiausių Lietuvos gyvenimo laikų didžiausios lietuviškos kultūros saugotojai buvo tie, kurie vargė, prakaitė ir ašarose skędami, rado savyje valios ir jėgos per šimtmečius išnešti gyvą lietuvių kalbą, papročius, dainas, pasakas, padavimus ir kitas dvasines vertybes. Jiems paprasta lietuviška knyga buvo brangesnė už puošnų svetima kalba leidinį. Lietuvių tauta iš gilių senovės išmoko branginti kultūrinį ir dvasinį turtą.

2. Praktinės pastangos kultūriniam turtui saugoti

Lietuvos kultūrinis turtas branginti ir saugoti yra pradėtas jau gana seniai. Yra visa eilė istorinės Lietuvos magnatų ir didikų kaip Radvilos, Pacai, Oginskiai ir daug kitų, kurie turėjo didelių įvairių senienų rinkinius ir juos su tikru pietizmu globojo ir saugojo nuo sunaikinimo. Ne tik didikai, bet ir šiaip lietuvių patriotai ir rašytojai jau seniai pradėjo domėtis kultūrinio turto ir jį rinkti. Pvz., Dionizas Poška savo garsiajame Baublyje buvo surinkęs ir jamė laikė daug įvairių senienų. Lietuvių tautos dvasiniam turtui rinkti ir saugoti nuo išnykimo stėgėsi net atskiros draugijos, kaip "Litauische literarische Gesellschaft". Net carinės Rusijos laikais rusų Imperatoriškoji Mokslių Akademija ir Imperatoriškoji Geografinė Draugija buvo pasišovusios tirti lietuvių tautos praeitį ir rinkti įvairių mokslinę medžiagą. Be to, paskutiniaisiais laikais Lietuvos senovę tirti buvo pasišovusi visa eilė įvairių mokslininkų, kaip Eustachas Tiškevičius, Sukevičius, Spicinas, Daugirdas ir kiti, kurie, reikia pripažinti, nemažą toje srityje yra padarę.

(Bus daugiau)

MŪSŲ KALBA

Redaguoja Pranas Skardžius

TIKETI — KĄ, Į KĄ, KAM ar KUO?

Mūsų raštų ir žmonių kalboje veiksmažodis tikėti vartojamas gana įvairiai. Visų pirma senovinėje raštų kalboje, liaudies dainose ir šiaip kur šį veiksmažodį sutinkame su naudininku: iš širdies jam tikėtų (B. Vilentas); turim... jam nusi-tikėti (M. Daukša); aš nenoriu tau tikėt (liaudies daina); netikėk jo žodžiams ir tt. Maldų kalboje tikėti taip pat vartojamas su į ką: tikiti į Dievą Tėvą, tikiti į Šventąją Dvasią ir kt. Bet šalia to jau nuo seniau sutinkamas ir vienas galininkas be prielinksnio: tikiti kūną iš numirusiųjų kėlimą (Mažvydo kalboje), tikiti griekų atleidimą (ten pat) ir kt. Pagaliau mūsų kalboje tikėti vartojamas dar su įnagininku: tikėk manim, kaip aš tavim; žmo-

nės tiki stebuklais ir kt. Mūsų dabartinėje bendrinėje kalboje tikėti visų pirma vartojama su įnagininku: netikėk juo; netikėk jo žodžiais; tikėk manim kaip senų žydu; Dievas savo stebukus rodo tik tiems, kurie tiki stebuklais ir tt. Ši tokią vartoseną mes galime ke-leriojai pagrįsti: 1) šiuo įnagi-ninku pažymime tikėjimo pagr-rindą arba priežastį, pvz. sa-kydami žmonės tiki Dievu; ste-buklais, porodame, kad žmonių tikėjimo pagrindą arba priežas-tį sudaro Dievas arba stebuk-lai, visai panašiai, kaip kad tas pat įnagininkas gali sudaryti pa-sitikėjimo (pasiklovimo), abe-jojimo, stebėjimosi, džiaugsmo ir kt. pagrindą arba priežastį, pvz.: tu manimi gali visai pa-sitikėti; dabar tavimi nebepasi-

kliausiu (nebepasitikėsiu); jis viskuo (dėl visko) abejoja; visi stebėjosi jo išmintim ir atsaky-mais; vaikai džiaugiasi naujais žaislais...; 2) kad ši vartoseną yra lietuvių kalbai didžiai bū-dinga, rodo dar tas faktas, kad įnagininkas kartais paliekamas net veiksmažodį tikėti pakeitus slavišku skoliniu, pvz.: vieryk manim, kaip aš tavim; vierykit manim (Maž. Lietuva); visais tegal vieryti ir tikėti (Daukan-tas) ir tt.

Šalia įnagininko kartais vartojamas naudininkas arba prie-linksnis į su galininku nėra mū-sų kalbai būdingi: viena, nau-dininkas paprastai mūsų kalboje nereiškia pagrindo arba prie-žasties, nėsakome pvz.: jis abe-joja, stebėjimosi, stebisi savo nuopelnams, visi domėjosi jo žiniomis ir tt.; antra, kiek rodo raštų kalbos istorija, tiek tikėti kam, tiek tikėti į ką veikiausiai yra versti iš kitų kalbų; pvz. tikiti į Dievą pirmiausia sutin-kamas tik maldų kalboje, kur slaviška įtaka iš pradžios yra buvusi labai didelė. Bet kas ki-ta yra tikėti su vienu galininku: tai, be abejonės, yra grynai lie-tuviška vartoseną, pvz.: tikiu Dievą, t. y. tikiu, kad Dievas yra, tikiu Dievą esant (lot. credo Deum esse); plg.: sakė mane šioji, sakė mane toki (esant).

Taigi bendrinėje kalboje pir-miausia patartina vartoti: tikiu Dievą (t. y. tikiu, kad Dievas yra) ir tikiu Dievu (Dievas yra mano tikėjimo pagrindas, aš juo pasitikiu), tikėk manim ir mano žodžiais (nė: tikėk man ir ma-no žodžiams), mes drąsiai gali-me juo tikėti (pastitikėti, pasi-kliauti), nebėjoju tavo išminti-mi, stebiuos juo apsukrumu ir tt

DIDELIS DARBAS TOLIAU TĖSIAMAS

1932 m. buvo C. Winterio uni-versitetinės leidyklos pradėtas leisti "Lietuvių rašomosios kal-bos žodyno" pirmoji, lietuviškai vokiškoji, dalis. Šio didžio veika-lo autoriai iš pradžios yra buvę trys užsieniečiai mokslininkai: M. Niedermannas, Šveicarijos universiteto profesorius, A. Sen-nas, JAV universiteto profeso-rius, ir F. Brenderis, Lietuvos universiteto profesorius, tragini-gai žuvęs dar prieš karą. Lig pat karo pradžios buvo išleistas visas pirmasis tomas nuo A lig K (548 psl.) ir antrojo tomo šeši sąsiuviniai (ligi pagyri-n-gas, iš viso 384 psl.). Pačiam karo vidury, 1943 m., buvo iš-spausdintas septintas antrojo to-mo sąsiuvinis, o šmet pasirodė ir aštuntas sąsiuvinis, kur yra įvykusių ir kiek atmainų: žu-vusio F. Brenderio vietoje tre-čiuoju autoriu yra pradėjęs dir-bti Philadelphiajos universiteto asistentas profesorius A. Saly-s, pirmiau profesoriavęs Lietuvos Vytauto Didžiojo universitete. Dėl šios atmainos, reikia tikė-tis, tolimesnis žodyno leidimas turės kiek pagerėti, nes lie-tuvis baltologas, salantiškis žė-maitis, galės uteikti nemaža pa-pildomų pataisų, kurios užsie-niečių, kad ir gerų mokslininkų, nevisados yra kaip reikiant jau-čiamos. Pvz. pat pradžioje abi-šalė vokiškai verčiama Brot-schnitte "duonos riekie", bet iš tikrųjų tai yra nepaprasta, o apysukinė, t. y. per abi kepalo šalis atriekta, "riekė, Brotschnit-te ueber beide Brotselten. Ar-ba štai vėl būdvardis kariškas (448 psl.) kaip reikiant griež-čiau neskiriamas nuo kareivinis, karinis ir karingas. Kitur vėl pasitaiko vienas kitas dalykas, kuris dabartinėj bendrinėj kal-boj kiek kitaip vartojamas. Bet tai yra ir nestebėtina: žodyno leidimas yra nusitęsęs gana il-gai, patys autoriai ne visi ir ne visą laiką yra buvę Lietuvoje ir todėl, leisdamai toki darbą, nevisados galėjo plačiau vietoje tuos žodžius patikrinti ar pa-

tikslinti, antra vertus, auto-riams pirmoje vietoje rūpi ne praktinė normalizacija, bet pla-tesnė informacija visų pirma užsieniečiams, mokslo žmonėms ir kt. Tačiau, nežiūrint tų visi-smulkųjų trūkumų, visas šis ka-pitalinis darbas yra geriausias kurtis yra lig šiol pasirodęs sve-timajai kalba: nei Kuršaičio, nei Lallo, nei kuris kitas panašus darbas neduoda to, ką duoda šis žodynas. Jis ypač yra naudingas užsieniečiams, kurie nori daugiau pasinaudoti dabartine lietuvių rašomąja kalba, bet ne-maža iš jo gali turėti naudos ir patys lietuviai, kuriems svar-bu papildyti savo kalbines ži-nias.

Jie visi nori pasakyt

MERRY CHRISTMAS

KALĖDŲ išvakarėse ir Kalėdų dieną šventinių telefonavimų banga užplūsta tolimo atstumo linijas. Telefonuoja toks daugumas, kad kai kuriems tenka ilgokai laukti. Kartais ir visai negalima gauti sujungimo... nežiūrint, kad esti papildomų telefonininkų, naudojamos specialios grandinės ir dedamos antžmogiškos visų telefono tarnautojų pastangos.

Štai dėl ko yra išmintinga Kalėdinį telefonavimą atlikti iš anksto. Ir visada pasakykite telefonininkei šaukiamą kito miesto numerį... tas pagreitins jūsų sujungimą su juo.

BEST WISHES
To Our Friends and Patrons

HARRY PAYNE
Meat Market
We Carry the Finest Choice Meats
599 Bolivar Rd. CH 1-6179

Greetings and Best Wishes
To Our Friends and Patrons

ELMER & ROSES
Dog House
We Carry the Finest Choice Wine — Liquor — Beer Steaks and Chops
23717 Center Ridge & Clague Rd
ED 1-9825

THE OHIO BELL TELEPHONE COMPANY